

ابعاد و آثار گزارش گلدستون درباره جنگ غزه

دکتر حمیدرضا شیرزاد*

فردین خرازی**

چکیده

در پی جنگ ۲۲ روزه رژیم صهیونیستی علیه مردم فلسطین در نوار غزه و قتل‌عام بیش از ۱۴۰۰ فلسطینی و زخمی کردن بیش از ۵۰۰۰ نفر دیگر و تخریب زیرساخت‌ها و تأسیسات دولتی و ویران کردن بیش از بیست هزار باب منزل و جنایات بی‌شمار دیگر، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با تشکیل کمیته‌ای حقیقت‌یاب به ریاست قاضی گلدستون به بررسی این موضوع همت گماشت. نتیجه تحقیق گسترده این کمیته در قالب یک گزارش ۵۷۴ صفحه‌ای دایر بر «ارتکاب جنایات جنگی و احتمالاً جنایت علیه بشریت» تقدیم شورای حقوق بشر شد و پس از تصویب و احاله به مجمع عمومی سازمان ملل متحد، به رغم مخالفت شدید اسرائیل، آمریکا و برخی کشورهای اروپایی به تصویب مجمع عمومی رسید و احتمال ارائه به شورای امنیت و طرح در دیوان بین‌المللی لاهه در گام‌های بعدی مورد نظر قرار گرفته است. در این مقاله ضمن مروری بر این گزارش، به بررسی و تحلیل ابعاد آن از منظر موازین حقوق بین‌الملل بشردوستانه پرداخته و تلاش شده است تا مسئولیت بین‌المللی رژیم صهیونیستی بر پایه اطلاعات این گزارش مورد شفاف‌سازی و موشکافی قرار گیرد.

واژگان کلیدی

حقوق بین‌الملل بشردوستانه، نوار غزه، رژیم صهیونیستی، گزارش کمیته حقیقت‌یاب، ریچارد گلدستون، جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت، شورای حقوق بشر، مجمع عمومی، شورای امنیت، اساسنامه رُم، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و اشخاص، دیوان بین‌المللی لاهه

Email: hrshirzad@yahoo.com

*. استادیار دانشکده علوم سیاسی - دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

Email: fa_kharrazi@yahoo.com

** کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل

تاریخ پذیرش: ۸۹/۰۳/۱۱

تاریخ ارسال: ۸۹/۰۱/۱۵

فصلنامه راهبرد / سال نوزدهم / شماره ۵۵ / تابستان ۱۳۸۹ / صص ۹۵-۷۹

۱- مروری بر گزارش کمیته حقیقت یاب معروف به گزارش گلدستون

۱-۱- پیشینه تشکیل کمیته حقیقت یاب

به دنبال فجایع گسترده‌ای که در جریان جنگ ۲۲ روزه از تاریخ ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹ میلادی در باریکه غزه به وقوع پیوست، رئیس شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با تصویب این شورا، کمیته‌ای را در آوریل ۲۰۰۹ به نمایندگی از سازمان ملل برای بررسی وقایع، تشکیل و به آن اختیار داد که درباره کلیه رویدادهای مذکور، تحقیق نماید و گزارش خود را به شورای حقوق بشر ارائه دهد.

یادآوری می‌شود که در جریان جنگ ۲۲ روزه رژیم صهیونیستی علیه ساکنان باریکه غزه موسوم به عملیات «سرب مذاب»، بیش از ۱۴۰۰ فلسطینی کشته و بیش از پنج هزار نفر دیگر زخمی شدند. همچنین تقریباً تمامی زیرساخت‌ها و تأسیسات عمومی و بیش از بیست هزار باب منزل منهدم گردیدند. در سمت مقابل نیز مجموعاً سه شهروند غیرنظامی اسرائیلی و ده سرباز این رژیم در خلال مناقشه کشته شدند.

۱-۲- ترکیب کمیته حقیقت یاب

کمیته حقیقت یاب متشکل از چهار عضو بود که در رأس آنها قاضی ریچارد گلدستون، عضو سابق دادگاه قانون اساسی آفریقای جنوبی، دادستان ارشد دادگاه‌های جنایی بین‌المللی در یوگسلاوی سابق و رواندا و از حقوقدانان شناخته شده و ممتاز بین‌المللی قرار داشت. سه عضو دیگر این کمیته عبارت‌اند از:

- خانم کریستین چیکین، استاد حقوق بین‌الملل در دانشکده اقتصاد و علوم سیاسی لندن که قبلاً نیز به عنوان عضو کمیته بلندپایه حقیقت یاب درباره حوادث بیت حانون (در سال ۲۰۰۸ میلادی) فعالیت کرده بود.

- خانم هینا گیلانی، قاضی دادگاه عالی پاکستان و نماینده ویژه دبیرکل در امور حمایت از مدافعان حقوق بشر و عضو کمیته بین‌المللی تحقیق در حوادث دارفور در سال ۲۰۰۴؛

- سرهنگ دیزموند تراویرس، افسر سابق نیروهای دفاعی ایرلند و عضو شورای اداری کالج بین‌المللی تحقیقات جنایی؛

به طوری که مشاهده می‌شود از چهار عضو کمیته، سه حقوقدان برجسته بین‌المللی و یک متخصص نظامی قرار دارد و این امر در

نظامی تا چهار ماه بعد از پایان آن انجام داد و لذا موارد نقض مکرر و فاحش حقوق بشر قبل از آغاز عملیات نظامی و بعد از آن را نیز توانست به خوبی پوشش دهد. همچنین بستر حوادثی را که عملیات نظامی ۲۲ روزه در چارچوب آن رخ داد و نیز پیوندهای میان عملیات مذکور و سیاست‌های کلی اسرائیل در اراضی اشغالی را در تحلیل‌های خود مورد توجه قرار داد.

به منظور گردآوری اطلاعات، این کمیته با بهره‌گیری از روش‌ها و منابع متنوع از جمله دیدار با قربانیان و شاهدان، بازدید مکرر از صحنه عملیات و اماکن آسیب‌دیده، تصاویر ویدیویی و عکس‌ها (از جمله عکس‌های ماهواره‌ای)، بررسی گزارش‌های پزشکی مربوط به قربانیان، برگزاری جلسات متعدد حضوری با نمایندگان گروه‌های مختلف و نیز دعوت عام برای ارائه اطلاعات توانست بیش از ده هزار صفحه مکتوب، ۳۰ نوار ویدیویی و ۱۲۰۰ تصویر جمع‌آوری نماید. ضمناً کمیته تصمیم گرفت که جلسات پخش زنده تلویزیونی برای استماع نظرات همه کارشناسان، شاهدان و مطلعان مختلف در نوار غزه، اسرائیل و کرانه باختری برگزار نماید که این کار در غزه انجام شد، اما با مخالفت شدید رژیم صهیونیستی، اجازه آن

اعتبار حقوقی گزارش کمیته مؤثر بوده و شائبه احتمالی سیاسی بودن گزارش را بسیار کاهش می‌دهد. ضمن آنکه مطابق معمول از سوی کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، دبیرخانه‌ای در ژنو برای فعالیت‌های کمیته حقیقت‌یاب تعیین گردید.

۱-۳- اقدامات کمیته حقیقت‌یاب

کمیته در بررسی‌های خود علاوه بر نشست‌های متعدد، برای انجام تحقیقات محلی سه بار به منطقه سفر کرد و از نزدیک وقایع صورت گرفته را مورد بررسی قرار داد و همچنین از کلیه کشورها، نهادها، گروه‌های حقوق بشری و افراد مطلع در داخل و خارج سازمان ملل متحد درخواست کرد تا هرگونه اطلاعات و اسناد مرتبط با موضوع را به کمیته ارسال دارند و جلساتی نیز در غزه و ژنو برای استماع اظهارات علنی افراد مرتبط با موضوع برگزار گردد. به دلیل عدم همکاری اسرائیل، کمیته ناچار شد با همکاری دولت مصر و استقبال حماس از طریق «گذرگاه رفح» به نوار غزه وارد شود.

از نکات مهم کار کمیته این بود که بررسی حوادث را از فاصله زمانی ۱۹ ژوئن ۲۰۰۸ که توافق آتش‌بس میان اسرائیل و حماس به اجرا در آمد، تا ۳۰ ژوئن ۲۰۰۹ یعنی از حدود شش ماه قبل از عملیات

در اسرائیل و کرانه باختری داده نشد و لذا کمیته، جلسات مربوط به کرانه باختری و اسرائیل را در ژنو برگزار نمود و شمار زیادی از مردم منطقه و جامعه جهانی توانستند از زوایای مختلف دیدگاه‌های خود را در این زمینه مطرح سازند.

البته در مرحله پایانی و قبل از نتیجه‌گیری نهایی، کمیته به منظور فرصت دادن به طرف‌های مختلف جهت ارائه اطلاعات جدید مرتبط و اعلام مواضع خود و پاسخ به اتهامات وارد شده، سؤال‌هایی را برای کابینه اسرائیل و تشکیلات خودگردان و مقامات اداره‌کننده غزه ارسال نمود که مقامات دولت خودگردان و مسئولان نوار غزه پاسخ خود را ارائه کردند، اما اسرائیل از ارائه پاسخ خودداری کرد.

در نهایت، کمیته حقیقت‌یاب، گزارش مشروح خود را در ۵۷۴ صفحه در نیمه سپتامبر به شورای حقوق بشر ارائه نمود که با ۲۵ رأی موافق، ۶ رأی مخالف و ۱۱ رأی ممتنع به تصویب رسید و متعاقباً با درخواست شورای حقوق بشر، مجمع عمومی سازمان ملل متحد بررسی گزارش مذکور را در دستورکار خود قرار داد و روز پنج‌شنبه ۵ نوامبر ۲۰۰۹ (مقارن با ۱۴ آبان ۱۳۸۸) در پایان دو روز سخنرانی پرتنش ۴۶ نفر از

نمایندگان کشورهای مختلف، با حمایت ۱۱۴ رأی موافق، ۱۸ رأی مخالف و ۴۴ رأی ممتنع، آن را مورد تصویب قرار داد.

۱-۴- محتوای گزارش کمیته حقیقت‌یاب

در این گزارش، به تفصیل وقایع صورت گرفته در حین جنگ ۲۲ روزه و همچنین شرایط و اتفاقات قبل و بعد از جنگ مذکور مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و شواهد روشن و مدارک مستدلی دال بر موارد جدی و متعدد نقض حقوق بین‌الملل بشر و بشردوستانه ارائه و به تصریح، جنایات جنگی خوانده شده‌اند.

گزارش به صراحت بیان داشته که «اسرائیل مرتکب اعمالی شده که به مثابه جنایات جنگی و احتمالاً مصداق جنایت علیه بشریت است» و نتیجه‌گیری شده که «عملیات نظامی اسرائیل متوجه تمامی مردم غزه، به منظور پیشبرد یک سیاست مستمر و فراگیر با هدف تنبیه ساکنین نوار غزه صورت گرفته و از جمله شامل سیاست عمدی استفاده از نیروی نامتوازن علیه جمعیت غیرنظامی گردیده است».

به طور کلی مواردی که در گزارش به عنوان جنایات جنگی رژیم صهیونیستی در

غزه محسوب می‌گردند و به تفصیل بررسی شده‌اند، عبارت‌اند از:

- **محاصره.** موضوع محاصره کامل اقتصادی و سیاسی نوار غزه از سوی اسرائیل، قبل، حین و بعد از عملیات ۲۲ روزه در فصل پنجم گزارش مورد بررسی قرار گرفته و ضمن تشریح کامل محاصره انجام شده، تأکید نموده است که اسرائیل، به موجب معاهده چهارم ژنو باید امکان واردات مواد غذایی و دارو و لوازم پزشکی و سایر اقلام مورد نیاز ساکنان نوار غزه را فراهم سازد و تمامی موانع را در این زمینه برطرف نماید.

- **عملیات نظامی اسرائیل در نوار غزه و جراحات وارده.** مطابق گزارش، عملیات نظامی اسرائیل در نوار غزه طی دو مرحله اصلی انجام گرفته است. مرحله اول، بمباران و حملات هوایی و مرحله دوم، حملات همزمان هوایی و پیشروی نیروهای زمینی؛ از نیروی دریایی نیز در بخشی از عملیات به منظور گلوله‌باران سواحل غزه استفاده شده است. در فصل ششم، به اماکن و مواضعی که هدف قرار گرفته‌اند و از فصل هفتم تا پانزدهم نیز به ابعاد مختلف عملیات نظامی اسرائیل در نوار غزه پرداخته شده است. از جمله آمارهای مطرح شده در این بخش از گزارش، اشاره به تعداد کشته‌شدگان

است که بر اساس بررسی‌های محلی انجام شده، بیش از ۱۳۸۷ نفر، در برخی منابع ۱۴۱۷ نفر و بر اساس نظر مقامات نوار غزه ۱۴۴۴ نفر اعلام شده است. همچنین چهار اسرائیلی در اثر حملات موشکی گروه‌های فلسطینی کشته شده‌اند که سه نفر غیر نظامی و یک نفر نظامی بوده است؛ علاوه بر این نه نفر نظامی اسرائیلی نیز در جریان عملیات نظامی در داخل نوار غزه کشته شده‌اند که چهار نفر از آنها بر اثر حملات اشتباهی نیروهای خودی (اسرائیلی) به قتل رسیده‌اند.

- **حملات نیروهای اسرائیلی به ساختمان‌ها و مقامات فلسطینی در نوار غزه.** در خصوص حمله به ساختمان‌ها، زیرساخت‌ها و تأسیسات عمومی و منازل و مغازه‌های مردم، گزارش اظهار می‌دارد که موازین بین‌المللی به نحو گسترده‌ای نقض شده‌اند و اموال و دارایی‌های غیرنظامی در ابعاد وسیعی مورد حمله کور قرار گرفته و منهدم شده که این امر هیچ‌گونه توجیه نظامی نداشته و به لحاظ حقوق بین‌الملل نامشروع تلقی می‌گردند. حتی در مورد شش مرکز پلیس نوار غزه که در جریان حملات اسرائیل به عمد مورد حمله قرار گرفته و ویران شده و منجر به کشته شدن ۲۴۰ نفر

پلیس غزه گردیده است، کمیته پس از شرح تفصیلی موضوع، به این نتیجه رسیده که پلیس غزه یک نهاد مدنی بوده و به هیچ وجه یک هدف نظامی تلقی نمی‌گردد و لذا این اقدام نیز نقض قوانین بین‌المللی حقوق بشر به شمار می‌رود.

- تعهدات گروه‌های مسلح در غزه در مورد حمایت از جان غیرنظامیان و اماکن مدنی. کمیته در فصل هشتم نیز در مورد اینکه آیا گروه‌های مسلح فلسطینی تعهدات خود را به منظور حفظ جان غیرنظامیان و اماکن مدنی در خلال جنگ انجام داده‌اند یا نه، تحقیقات و بررسی‌هایی انجام داده و نتیجه گرفته است که احتمالاً گروه‌های مسلح فلسطینی به هنگام انجام عملیات از نزدیکی ساختمان‌های مسکونی و غیرنظامی یا ساختمان‌هایی که از مصونیت قانونی برخوردارند، غیرنظامیان را به صورت غیرضروری با خطر مواجه کرده باشند.

- الزامات اسرائیل در اتخاذ تدابیر لازم برای حمایت از غیرنظامیان غزه. در فصل نهم گزارش، کمیته این موضوع را مورد بررسی قرار داده که نیروهای مسلح اسرائیلی در چه حد ضرورت‌ها و الزامات مربوط به حمایت از غیرنظامیان را مورد توجه قرار داده و به ویژه اینکه آیا پیش از انجام حملات،

هشدارهای لازم را اعلام کرده‌اند یا خیر؟ و به این نتیجه رسیده که نظامیان اسرائیلی وظیفه خود را در اجرای قوانین بین‌المللی مربوط به اتخاذ تدابیر لازم در جهت انتخاب ابزارها و روش حمله برای جلوگیری از کشته و مجروح شدن غیرنظامیان و خسارت دیدن اماکن غیرنظامی انجام نداده؛ بلکه بر عکس در موارد متعددی از جمله در دو مورد، دو بیمارستان را با گلوله‌های فسفر سفید به صورت مستقیم و عمدی هدف قرار داده‌اند.

- حملات بی‌برنامه نظامیان اسرائیلی و کشتار غیرنظامیان. در فصل دهم، کمیته مواردی را از حملات کور و بی‌هدف ارتش اسرائیل که منجر به کشته و مجروح شدن تعداد زیادی از شهروندان غیر نظامی گردیده‌اند، ذکر نموده است.

- حملات عمدی به غیرنظامیان. در فصل یازدهم، موارد متعددی از حملات مستقیم و عمدی نظامیان اسرائیلی علیه غیر نظامیان فلسطینی توصیف و نتیجه گرفته شده که از یازده مورد بررسی شده، به استثنای یک مورد هیچ دلیلی مبنی بر اینکه حمله با انگیزه و هدف نظامی صورت گرفته باشد، وجود ندارد.

- استفاده از سلاح‌های خاص. در گزارش، به موارد متعددی از شلیک

گلوله‌های حاوی فسفر سفید اشاره شده است.

- تخریب زیرساخت‌های صنعتی، منابع غذایی و شبکه‌های آب و فاضلاب و منازل (فصل ۱۳)؛

- استفاده از غیرنظامیان فلسطینی به عنوان سپر انسانی (فصل ۱۴)؛

- دستگیری و بازداشت غیرنظامیان اعم از مردان، زنان و کودکان و نگهداری آنها در شرایط بسیار بد از جمله محرومیت از آب و غذا و سرویس بهداشتی و اعمال انواع شکنجه‌ها (فصل ۱۵)؛

- اهداف و استراتژی عملیات نظامی اسرائیلی در غزه. کمیته تأکید نموده که با توجه به تجهیزات بسیار مدرنی که ارتش اسرائیل در اختیار دارد، امکان اشتباه در موارد مذکور وجود نداشته است و به باور کمیته این حوادث با نقشه‌های از پیش تعیین شده و عمدی و اوامر صادره از سوی مقامات سیاسی انجام شده‌اند و به ویژه تخریب خانه‌ها، بنا به اعلام رسمی مقامات اسرائیلی، انتقام‌جویانه بوده است.

- انتقادهای گزارش به مقامات اداره‌کننده غزه. کمیته انتقادهایی را هم در نقطه مقابل، نسبت به مقامات فلسطینی اداره‌کننده نوار غزه وارد نموده که اهم آنها

شامل حملات موشکی به شهرک‌های مختلف اسرائیل بدون تمایز قائل شدن میان اهداف نظامی از غیرنظامی است که منجر به کشته شدن سه غیرنظامی اسرائیلی و مجروح شدن حدود یک هزار نفر گردیده است. علاوه بر این، خسارت به خانه‌ها، مدارس، خودروها و... و نیز اختلال در فعالیت‌های سیاسی - اقتصادی - اجتماعی اسرائیلی‌ها از نتایج این موشکباران‌ها بوده‌اند.

همچنین مقامات حماس و دولت خودگردان فلسطینی همانند مقامات اسرائیلی به دلیل نحوه رفتار با مخالفان سیاسی خود و غیرنظامیان خودی در جریان مناقشه، مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. از جمله اینکه بازداشت‌های خودسرانه و اعدام‌های فراقضایی توسط فلسطینی‌ها چه در غزه و چه در کرانه باختری محکوم گردیده‌اند.

۵-۱- قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تأیید گزارش

مجمع عمومی در روز پنج‌شنبه ۵ نوامبر ۲۰۰۹ (۱۴ آبان ۱۳۸۸) در پایان دو روز سخنرانی ۴۶ نفر از نمایندگان کشورهای مختلف، با حمایت ۱۱۴ رأی موافق، ۱۸ رأی مخالف و ۴۴ رأی ممتنع، گزارش شورای حقوق بشر موسوم به گزارش گلدستون را

تصویب کرد که مطابق انتظار، آمریکا و برخی از کشورهای اروپایی در کنار اسرائیل ایستادند و روسیه نیز رأی ممتنع داد.

قطعنامه از اسرائیل و فلسطینی‌ها می‌خواهد که خود طی سه ماه آینده درباره جنایات جنگی صورت گرفته علیه طرف مقابل تحقیق کرده، گزارش خود را به دبیرکل سازمان ملل ارائه کنند تا دبیرکل در مورد «گام‌های بعدی» به مجمع عمومی اعلام نظر کند؛ و تأکید می‌نماید که اگر طرف‌ها چنین اقدامی نکنند، مجمع عمومی تصمیمات لازم را اتخاذ خواهد کرد و ممکن است که گزارش در دستور کار شورای امنیت قرار گیرد و در صورت بن‌بست در شش ماه آینده، مرحله بعدی می‌تواند ارجاع گزارش به دیوان بین‌المللی لاهه باشد.

یادآوری می‌شود که اگرچه قطعنامه‌های مجمع عمومی لازم‌الاجرا نیستند، اما گروه کشورهای عرب و بلوک کشورهای غیرمتعهد که گزارش گلدستون با فشار آنها به مجمع عمومی رسید، این احتمال را مطرح کرده‌اند که گزارش گلدستون را تا دیوان بین‌المللی لاهه پیگیری کنند. حامیان گزارش درصدد هستند که فرماندهان ارتش اسرائیل و سیاستمداران وقت آن رژیم را که

تصمیم‌گیرندگان عملیات «سرب مذاب» بودند، به پای میز محاکمه بکشانند.

مطابق حقوق بین‌الملل، مجمع عمومی می‌تواند علاوه بر درخواست از شورای امنیت برای ارجاع موضوع به دادستان دیوان بین‌المللی کیفری، از دیوان بین‌المللی دادگستری نیز درخواست نظر مشورتی نماید؛ همان‌طور که قبلاً در خصوص احداث دیوار حائل از سوی رژیم صهیونیستی، دست به این ابتکار زد.

۲- مسئولیت بین‌المللی رژیم صهیونیستی به دلیل نقض حقوق بشردوستانه

۲-۱- مفهوم مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض حقوق بشردوستانه

همان‌طور که در گزارش آشکارا و مکرراً بیان شده، دولت اسرائیل در جریان جنگ ۲۲ روزه مرتکب موارد متعدد نقض حقوق بشردوستانه گردیده است. حقوق بین‌الملل بشردوستانه^۱ مجموعه قواعد حقوق بین‌الملل است که ناظر بر حقوق و تکالیف افراد و دولت‌ها در اثنای مخاصمات مسلحانه اعم از بین‌المللی و غیر بین‌المللی می‌باشد و در پی

بین‌المللی کیفری (ICC) تبیین گردیده است و دوم، وجه مسئولیت غیر کیفری که در «طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها» مصوب سال ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل طراحی شده است. در نظام مسئولیت کیفری، موارد چهارگانه‌ای به عنوان جرم تلقی شده که موجب مسئولیت هستند و عبارت‌اند از: کشتار جمعی یا نسل‌کشی (ژنوسید)، جنایات علیه بشریت، جنایات جنگی و جنایت تجاوز (که تاکنون تعریف نشده باقی مانده است). (اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، بند ۱ ماده ۵)

همان‌طور که اشاره شد، گزارش گلدستون تصریح دارد که «اسرائیل مرتکب اعمالی شده که معادل جنایات جنگی و احتمالاً جنایات علیه بشریت است». علاوه بر این در نظام مسئولیت غیر کیفری، نقض سایر قواعد حقوق بشردوستانه که اغلب آنها نیز امروزه جنبه قواعد آمره پیدا کرده‌اند، موجبات مسئولیت بین‌المللی را فراهم می‌سازد. (طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی کشورها، مواد ۱ و ۲ و همچنین بخش سوم)

بنابراین در قبال نقض حقوق بشردوستانه، مسئولیت هم متوجه اشخاص

محدود کردن صدمات و لطمات ناشی از مخاصمات مسلحانه و حمایت از افراد انسانی، اموال و اشیائی است که در معرض آسیب و نابودی در جنگ‌ها قرار می‌گیرند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۰، ص ۸۲). بنیادهای حقوق بشردوستانه امروز به طور کلی مبتنی بر حقوق لاهه (معاهدات ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷) و حقوق ژنو (عهدنامه‌های چهارگانه ۱۹۴۹ و دو پروتکل الحاقی ۱۹۷۷) می‌باشند؛ اگرچه می‌توان اسناد تکمیلی دیگری را هم به آنها افزود. صرف‌نظر از اینکه رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۵۱ به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو پیوسته است، امروزه این عهدنامه و دو پروتکل الحاقی آنها جزو حقوق بین‌الملل عرفی به شمار می‌آید و برای تمامی کشورها الزام‌آور است. لذا عدم رعایت آنها موجبات تحقق مسئولیت بین‌المللی را برای دولت متخلف به بار می‌آورد (روسو، ۱۳۶۹، ص ۷۸).

۲-۲- وجوه مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض حقوق بشردوستانه

برای مسئولیت بین‌المللی ناشی از نقض حقوق بشردوستانه، دو وجه مشخص را می‌توان در نظر گرفت: یکی وجه مسئولیت کیفری که قواعد آن در قالب اساسنامه دیوان

حقیقی و هم دولت‌هاست. مواردی که جنبه کیفری داشته و در زمره جرائم چهارگانه جنگی به شمار می‌روند، ماده ۲۵ اساسنامه رُم به صراحت مسئولیت بین‌المللی کیفری آنها را متوجه اشخاص حقیقی دانسته است. مطابق این ماده مجرمین یا جنایتکاران جنگی ممکن است عامل یا مباشر جرم، آمر ارتکاب جرم، محرک ارتکاب جرم و یا معاون و شریک جرم باشند. خصوصیات شخصی مجرمین و جایگاه شغلی آنها نیز تأثیری در مسئولیت کیفری آنها ندارد و طبق مواد ۲۷ و ۲۸، مصونیت‌ها و قواعد شکلی که در مورد مقامات رسمی اجرا می‌شود، مانع صلاحیت دیوان کیفری برای رسیدگی نخواهد بود. در سایر موارد (به جز جرائم چهارگانه) یعنی نقض‌هایی که جنبه غیرکیفری دارند، مسئولیت متوجه نهاد دولت است (ضیایی بیگدلی، الف، ۱۳۸۰، ص ۹۶).

در قبال نقض حقوق بشردوستانه مقرر در اساسنامه رُم، هر کشوری که عضو اساسنامه باشد و حتی کشور غیرعضوی که بنا به مورد، صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی را پذیرفته است و همچنین شورای امنیت (مواد ۱۲ و ۱۳ اساسنامه ICC) می‌توانند در جایگاه مدعی قرار گیرند.

۲-۳- مدعیان نقض حقوق بشردوستانه

در خصوص مسئولیت غیرکیفری نیز چنانچه نقض قواعد آمره حقوق بین‌الملل صورت گیرد، (مطابق بخش سوم مواد ۴۰ و ۴۱ طرح ۲۰۰۱)، طرح ادعا می‌تواند از سوی کلیه دولت‌ها صورت پذیرد. ضمن آنکه هر کشوری که مستقیماً خود قربانی نقض حقوق بشردوستانه شده است، و هر شخص قربانی مستقیم و غیرمستقیم از طریق حمایت دیپلماتیک یا در مواردی که نهادهای نظارتی کنوانسیون‌های حقوق بشری صلاحیت رسیدگی به دعاوی اشخاص را داشته باشند، می‌تواند طرح ادعا را انجام دهد (مجموعه مقالات، ۱۳۸۱، ص ۲۸).

۲-۴- پیامدهای مسئولیت در قبال نقض حقوق بشردوستانه

در چارچوب نظام مسئولیت کیفری، اساسنامه رُم، مجازات (ماده ۷۷)، جبران خسارت مجنی‌علیهم (ماده ۷۵) و پرداخت غرامت (ماده ۸۵) را پیش‌بینی نموده است. در نظام مسئولیت غیرکیفری: الف) اعاده وضعیت به حالت سابق، ب) جلب رضایت زیان‌دیده، ج) قطع و عدم تکرار عمل خلاف و د) پرداخت غرامت پیش‌بینی شده است.

بدیهی است هیچ یک از موارد مذکور که به عنوان پیامد مسئولیت شناخته شده‌اند، مانع از درخواست جبران ضرر و زیان مادی نبوده و جبران ضرر و زیان نیز در هر صورت به عهده کشور متخلف می‌باشد. به همین ترتیب اگر مسئولیت کیفری متوجه مقامات، فرماندهان و عوامل یک کشور گردد، جبران ضرر و زیان مادی به عهده دولت متبوع آنها خواهد بود. کما اینکه پس از عقب‌نشینی نیروهای عراق از کویت و پذیرش قطعنامه ۶۸۷ مورخ ۸ آوریل ۱۹۹۱ شورای امنیت از سوی عراق که از جمله موارد آن، مسئولیت دولت عراق به جبران خسارت جنگی بود، طبق مصوبه شورای امنیت یک صندوق غرامت تشکیل گردید که دولت عراق مکلف شد وجوه صندوق را تأمین نماید.

۲-۵- دامنه مسئولیت بین‌المللی رژیم صهیونیستی در فجایع غزه

اقدامات رژیم صهیونیستی هم در دوران محاصره و هم طی ۲۲ روز جنگ و هم پس از اعلام یک‌طرفه آتش‌بس و نقض مکرر آن، آن گونه که در گزارش کمیته حقیقت‌یاب به تفصیل و مستنداً ذکر شده، از مصادیق نقض آشکار و گسترده موازین متعدد حقوق بشردوستانه است. مقررات کنوانسیون چهارم

ژنو مصوب ۱۹۴۹ که رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۵۱ به آن پیوسته و همچنین پروتکل اول الحاقی به آنها (مصوب ۱۹۷۷) راجع به حمایت از قربانیان درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی و همچنین معاهده بین‌المللی حمایت از غیرنظامیان در مقابل جنگ‌افزارهای جدید (معاهده آمستردام، ۱۹۳۸)، به طور مکرر و فاحش توسط ارتش اسرائیل نقض شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی در امر حمایت از سکنه غیرنظامی مقرر می‌دارد: «به منظور تضمین احترام و حمایت نسبت به سکنه غیرنظامی و اموال غیرنظامی، طرف‌های مخاصمه باید همواره بین سکنه غیرنظامی و رزمندگان و اموال و اهداف نظامی تمایز قائل شوند و از همین قرار می‌بایست عملیات خود را فقط متوجه اهداف نظامی نمایند.»

در ادامه، ماده ۵۱ انواع حمایت از سکنه غیرنظامی را در هشت بند به تفصیل تشریح می‌نماید و از جمله هرگونه اعمال خشونت‌آمیز به منظور ایجاد وحشت، حملات کورکورانه، حملات با وسایل و روش‌هایی که نتوان علیه یک هدف خاص نظامی به کار

گرفت، حمله به غیرنظامیان به عنوان اقدام تلافی جویانه و به طور کلی هرگونه اقدام نظامی علیه غیرنظامیان را تحت هر شرایطی ممنوع اعلام می‌دارد.

ماده ۵۲ در مورد هرگونه حمله به اموال غیرنظامی حتی در صورتی که در مورد غیرنظامی بودن آنها تردید وجود داشته باشد؛ ماده ۵۳ در مورد ممنوعیت گرسنه نگه داشتن غیرنظامیان و ممنوعیت حمله به هر آنچه که برای بقای آنها ضروری است؛ ماده ۵۷ در مورد ضرورت پیش‌بینی اقدامات احتیاطی در هدایت عملیات نظامی به منظور تفاوت‌گذاری میان نظامیان و غیرنظامیان و بسیاری موارد دیگر.

رژیم صهیونیستی در توجیه رفتار غیرانسانی خود به چند موضوع تأکید می‌کند:

نخست اینکه مدعی است پیش از انجام حملات، غیرنظامیان را آگاه نموده و از آنها می‌خواسته محل مورد نظر را ترک نمایند. این استدلال به هیچ وجه پذیرفتنی نیست؛ زیرا تمامی منطقه محدود غزه زیر بمباران بوده و به دلیل محاصره کامل، اصلاً امکان فرار برای سکنه وجود نداشته است تا جمعیت غیرنظامی بتوانند خود را به جای

امنی برسانند. ضمناً رژیم صهیونیستی استدلال نموده که بمباران این مناطق به منظور مقابله با راکت‌های شلیک‌شده از سوی حماس و جهاد اسلامی و به عنوان دفاع مشروع صورت گرفته است. این توجیه نیز به دلایل زیر باطل است:

۱. بند ۶ ماده ۵۱ تصریح می‌نماید که حمله به غیرنظامیان حتی به عنوان اقدام تلافی جویانه ممنوع است.
۲. در امر دفاع مشروع به هیچ وجه قواعد حقوق بشردوستانه تعطیل نمی‌گردد و بر ضرورت حمایت از غیرنظامیان تأکید و رعایت اصل تناسب در پاسخ به حملات الزامی است. ضمن آنکه دفاع مشروع به عنوان آخرین راه‌حل و به دلیل وضعیت اضطراری و گریزناپذیر پذیرفته شده است (ضیایی بیگدلی، ب ۱۳۸۰، ص ۱۱۸).

۲-۶- راه‌های رسیدگی به مسئولیت کیفری عاملان جنایات غزه

۲-۶-۱- اصل صلاحیت جهانی دادگاه‌های داخلی

یکی از اصول اعمال قوانین کیفری، اصل صلاحیت جهانی است. به این معنا که دادگاه‌های هر کشور علاوه بر جرائمی که در

و اساسی اوست. طبقاً اعمال صلاحیت جهانی مشروط به آن است که اولاً معاهده‌ای بین‌المللی وجود داشته باشد که عمل ارتكابی را به عنوان جرم بین‌المللی شناخته باشد و ثانیاً کشوری که در صدد اعمال صلاحیت جهانی دادگاه‌های خود می‌باشد، در قوانین جزایی داخلی خود، عمل مورد نظر را مجرمانه و قابل مجازات شناخته باشد.

با این توضیح در مورد جرائم ارتكابی در غزه از سوی رژیم صهیونیستی به ترتیبی که ذکر شد، معاهدات بین‌المللی و به طور خاص کنوانسیون چهارم ژنو و پروتکل‌های اول و دوم الحاقی وجود دارد، اما کشورهایی که بخواهند به استناد اصل صلاحیت جهانی، آمران و عاملان جنایات ارتكاب یافته را تحت تعقیب قرار دهند، می‌بایست تمهیدات لازم را در قوانین کیفری داخلی خود فراهم سازند. همان‌طور که دولت بلژیک در سال ۱۹۹۳ قانونی را تصویب کرد که براساس آن محاکم آن کشور صلاحیت رسیدگی به پرونده‌های نقض فاحش حقوق بشر و جرائم جنگی را در هر جای جهان که روی دهد، دارند (مجموعه مقالات، ۱۳۸۱، ص ۴۹).

در همین راستا، هیئت دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در تاریخ ۷ بهمن

خاک آن کشور یا توسط و یا علیه شهروندان آن کشور صورت گرفته، دارای صلاحیت جهانی در رسیدگی به جرائم جدی از جمله جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت نیز هستند. این اصل نشان‌دهنده وجه اشتراک جامعه جهانی در اعلام انزجار از برخی اعمالی است که در گوشه و کنار جهان ارتكاب می‌یابند و احساسات همه افراد بشر را صرف‌نظر از تابعیت، مکتب، مجنی‌علیه و محل وقوع آن جریحه‌دار می‌سازند و از همین رو این اعمال وصف بین‌المللی پیدا کرده است و از آنها تحت عنوان «جرم بین‌المللی» یاد می‌شود. در واقع هدف از اصل صلاحیت جهانی آن است که به هر طریق ممکن از بی‌مجازات ماندن این جرائم جلوگیری شود. با استفاده از این سلاح، مجرمین بین‌المللی جای امنی برای خود در دنیا پیدا نمی‌کنند و همواره دغدغه دستگیری، تعقیب و مجازات دارند. به این ترتیب می‌توان گفت اصل صلاحیت جهانی به معنای توسعه صلاحیت کیفری یک کشور برای رسیدگی به آن دسته از جرائم بین‌المللی است که نه در قلمروی حاکمیت او اتفاق افتاده، نه مجرم و مجنی‌علیه از اتباع او هستند و نه جرم ارتكابی علیه منافع حیاتی

۱۳۸۷ (۲۶ ژانویه ۲۰۰۸) متن لایحه رسیدگی به جنایات بین‌المللی در دادگاه‌های ایران را تقدیم مجلس شورای اسلامی نمود که با اکثریت قاطع به تصویب رسید. در این لایحه نحوه پیگیری، تعقیب، محاکمه و مجازات مرتکبان و آمران جنایات جنگی و چگونگی تشکیل و ارجاع پرونده‌های مربوط به این نوع جرائم مشخص شده است. براساس این مصوبه، حمله نظامی، کشتار مردم بی‌دفاع، به‌کارگیری تسلیحات کشتار جمعی، محاصره و تحمیل گرسنگی به غیرنظامیان و نظامیان، جنایت جنگی محسوب می‌شود، و برای مرتکبان و آمران برحسب نوع جرم مجازات زندان از ده تا بیست سال و همچنین اعدام پیش‌بینی شده است. همچنین مطابق این مصوبه، قوه قضاییه موظف است تا شعبه یا شعبی از دادسرا و دادگاه‌های کیفری را برای رسیدگی به این نوع جرائم اختصاص دهد.

به نظر می‌رسد که مصوبه مذکور فی‌نفسه گام مثبتی است و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران نیز می‌تواند سایر کشورهای اسلامی به ویژه آن دسته را که با رژیم صهیونیستی رابطه دارند، تشویق به برداشتن چنین گامی نماید. اما در عین حال

نباید فراموش کرد که تصویب این لایحه به نوعی به معنای پذیرش «اصل صلاحیت جهانی دادگاه‌های داخلی کشورها» از سوی دولت ایران نیز هست. و ضمن در نظر داشتن پیامدهای بین‌المللی این مصوبه باید دقت کرد که راه سوءاستفاده برای دولت‌هایی که با دولت ایران سیاست همسو ندارند، در آینده فراهم نگردد.

۲-۶-۲- دیوان کیفری بین‌المللی

دیوان بین‌المللی کیفری (ICC)^۲ نخستین دادگاه دائمی کیفری بین‌المللی است که در سال ۱۹۹۸ در لاهه هلند براساس سند موسوم به اساسنامه رم به منظور رسیدگی به جنایات بین‌المللی تشکیل و اساسنامه مذکور از اول ژانویه ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شده است. تشکیل این دیوان در ادامه دادگاه‌های اختصاصی و موقتی است که بعد از جنگ‌های جهانی اول و دوم برای محاکمه و مجازات جنایتکاران جنگی برپا شده بودند.

مطابق اساسنامه، صلاحیت دیوان بین‌المللی کیفری جنبه تکمیلی داشته (ماده ۱ اساسنامه) و محاکم ملی، مسئولیت اصلی را در تحقیق و تعقیب جنایات

2. International Criminal Court

ج) دادستان خود رأساً براساس اطلاعاتی که به دست می‌آید، تحقیقات را آغاز نماید.

ماده ۱۲ اساسنامه پیش‌شرط‌هایی را برای اعمال صلاحیت دیوان در نظر گرفته است، به این ترتیب که:

۱. دولتی که عضو اساسنامه می‌شود، صلاحیت دیوان را برای رسیدگی به جرائم مذکور می‌پذیرد.

۲. در خصوص بندهای الف و ج ماده ۱۳، دیوان در صورتی می‌تواند اعمال صلاحیت نماید که یا دولتی که در قلمروی آن جرم اتفاق افتاده و یا دولتی که شخص مورد تعقیب تبعه آن است، عضو اساسنامه باشند.

۳. یک دولت غیرعضو طی سپردن اعلامیه‌ای به دبیرخانه دیوان، صلاحیت دیوان را در مورد خاصی برای رسیدگی علیه اتباع خود بپذیرد.

به این ترتیب با توجه به عدم عضویت اسرائیل^(۱) در دیوان بین‌المللی کیفری، امکان اعمال صلاحیت دیوان به جنایات ارتکاب یافته اخیر در غزه براساس شقوق الف و ج ماده ۱۳ منتفی است. در خصوص شق ب ماده مذکور، یعنی ارجاع از سوی شورای امنیت، در صورت عدم وتوی ایالات متحده

بین‌المللی موضوع صلاحیت دیوان دارا هستند و در صورت عدم تمایل یا عدم توانایی و یا نبودن دستگاه قضایی مستقل و کارآمد، دیوان بین‌المللی کیفری مبادرت به اعمال صلاحیت خواهد کرد.

همان‌طور که قبلاً گفته شد، صلاحیت دیوان معطوف به جنایات زیر است (ماده ۵ اساسنامه):

الف) نسل‌کشی، ب) جنایات علیه بشریت، ج) جنایت جنگی، د) جنایت تجاوز.

ضمن آنکه دیوان به موجب بند ۱ ماده ۲۵، فقط صالح به رسیدگی به جرائمی است که توسط اشخاص حقیقی به عنوان آمر یا مباشر یا معاون در جنایات ارتکاب یافته مورد اتهام قرار می‌گیرند، لذا یک دولت را به عنوان شخصیت حقوقی نمی‌توان در دیوان محاکمه نمود.

مطابق ماده ۱۳ اساسنامه، اعمال صلاحیت دیوان از سه طریق امکان‌پذیر است: الف) یک دولت عضو اساسنامه دیوان، وضعیتی را که در آن به نظر می‌رسد جنایاتی ارتکاب یافته باشد، به دادستان ارجاع نماید.

ب) شورای امنیت به موجب فصل ۷ منشور ملل متحد، موضوعی را در چارچوب صلاحیت‌های دیوان به دادستان ارجاع نماید.

امریکا یا سایر اعضای دائمی آن شورا، امکان تشکیل پرونده در دیوان بین‌المللی کیفری علیه آمران و عاملان اسرائیلی جنایات مذکور میسر خواهد شد.

فرجام

گزارش کمیته حقیقت‌یاب موسوم به گزارش گلدستون، هرچند به مطالبی اشاره کرده که جامعه بین‌المللی نیز پیش از این از آنها آگاه بود، اما به دلایلی دارای اهمیت فراوان هم به لحاظ حقوق بین‌الملل و هم معادلات سیاسی منطقه‌ای و جهانی است و همین اهمیت گزارش است که موجب واکنش شدید رژیم صهیونیستی در قبال آن شده است.

دلیل نخست اینکه گزارش به وسیله شخصیت‌های حقوقی شناخته شده بین‌المللی تهیه شده که با توجه به اعتبار آنها نمی‌توان اتهام برخورد سیاسی و یا ضد اسرائیلی بودن به آنها وارد کرد. دلیل دوم، پیشنهادها و توصیه‌های مهمی است که در پایان گزارش ارائه شده و آن را از نمونه‌های مشابه فراتر می‌برد. از جمله اینکه قویاً توصیه نموده است که اگر رژیم صهیونیستی و حماس ظرف شش ماه اقداماتشان را بر اساس استانداردهای بین‌المللی پیگیری

نکنند و گزارش ارائه ندهند، شورای امنیت می‌بایست وارد عمل شده و مسئله ارجاع به دیوان کیفری بین‌المللی را در دستور کار قرار دهد. روشن است که حتی در صورت وتوی آمریکا در شورای امنیت به نفع رژیم صهیونیستی، ترمیم افکار عمومی جهانی متأثر از گزارش گلدستون کاری دشوار و بلکه ناممکن خواهد بود، کما اینکه به دنبال انتشار گزارش گلدستون، حس همدردی با فلسطینیان در سراسر جهان آشکارا رو به افزایش نهاده است.

دلیل دیگر در اهمیت گزارش گلدستون، چراغ سبزی است که این گزارش به دادگاه‌های کیفری در سراسر جهان به منظور اعمال قوانین مرتبط با جنایات جنگی علیه صهیونیست‌ها داده است. به طوری که همواره این احتمال وجود خواهد داشت که مسئولین رژیم صهیونیستی در صورت سفر به خارج از سرزمین‌های اشغالی مورد تعقیب و بازداشت و حتی استرداد به کشور ثالث قرار گیرند. همان‌طور که قبلاً در مورد پینوشه دیکتاتور سابق شیلی چنین اتفاقی روی داد.

در نهایت می‌توان گفت تأثیر گزارش گلدستون در صورتی بیشتر درک خواهد شد که جنبش‌های اجتماعی و جوامع مدنی در

۵. معاهدات چهارگانه ژنو و پروتکل‌های الحاقی (۱۳۸۱)؛ کمیته ملی بشر دوستانه.
۶. مجموعه مقالات در مورد تحولات اخیر حقوق بشردوستانه بین‌المللی (۱۳۸۱)، دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
۷. متن طرح مصوب کمیسیون حقوق بین‌الملل تحت عنوان «طرح مواد راجع به مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها» سال ۲۰۰۱ به نشانی اینترنتی:

[http://untreaty.un.org/ilc/text/instruments/English/draft%20articles/9-6-2001, pdf](http://untreaty.un.org/ilc/text/instruments/English/draft%20articles/9-6-2001.pdf)

۸. متن کامل گزارش گلدستون به نشانی اینترنتی: www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/9/Factfindingmission.htm.

سراسر جهان علیه رژیم صهیونیستی دست به تحریم‌های فرهنگی، دانشگاهی، ورزشی و از این قبیل بزنند و موجب شوند که سرمایه‌گذاری‌ها، توریسم و تجارت در این رژیم دچار افت شود و موجی از مخالفت عملی افکار عمومی جهان به صورت انسجام یافته بر علیه رژیم صهیونیستی به حرکت درآید.

پانوش

۱. در کنفرانس رم ۱۹۹۸، نمایندگان امریکا، چین، هند، رژیم اشغالگر قدس، لیبی و عراق به این اساسنامه رأی منفی دادند.

منابع

۱. اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، مصوب ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸، رم.
۲. روسو، شارل (۱۳۶۹)، *حقوق مخاصمات مسالمانه*، ترجمه سید علی هنجنی، تهران: دفتر خدمات حقوق بین‌المللی.
۳. ضیایی بیگدلی محمدرضا (۱۳۸۰) الف، *حقوق جنگ*، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۴. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۰) ب، مقاله مفهوم تلافی در حقوق جنگ، *مجله سیاست خارجی*، پاییز